

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIOR CERTIFICATE

KREITI YA 12

SEPEDI LELEME LA GAE (HL)

LEPHEPHE LA PELE (P1)

DIBATSELA 2019

MEPUTSO: 70

NAKO: Diiri tše 2

Palomoka ya matlakala a dipotšišo ke 9.

DITAELO LE TSHEDIMOŠO

1. Lephephe le, le arotšwe ka DIKAROLO TŠE THARO, e lego ya A, ya B le ya C.

KAROLO YA A: Tekatlhaloganyo (30)

KAROLO YA B: Kakaretšo (10)

KAROLO YA C: Dibopego le melao ya tšhomišo ya polelo (30)

2. Bala ditaelo KA MOKA ka tlhokomelo.

3. Araba dipotšišo KA MOKA.

4. Thoma KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE letlakaleng LE LEFSA.

5. Thala mothalo ka morago ga KAROLO YE NNGWE le YE NNGWE.

6. Dikarabo di nomorwe go swana le dipotšišo.

7. Tshela mothalo ka morago ga karabo YE NNGWE le YE NNGWE.

8. Hlokomela mopeleto le tlhamo ya mafoko.

9. Nako yeo e akanywago ge go arabja lephephe le e ka ba ka tsela ye:

KAROLO YA A: Metsotso ye e ka bago ye 50

KAROLO YA B: Metsotso ye e ka bago ye 30

KAROLO YA C: Metsotso ye e ka bago ye 40

10. Ngwala ka bothakga le ka mongwalo wa go balega.

KAROLO YA A: TEKATLHALOGANYO**POTŠIŠO YA 1**

Bala setšweletšwa sa A le sa B ka tsinkelo gore o kgone go araba dipotšišo tšeo di di latelago.

1.1 SETŠWELETŠWA SA A**SEBATA SE BOHLALE KE MOTHO**

1	Le ge tlhokego ya meetse e le tlhobaboroko ka mo nageng ye, bao ba nago le menagano ya maphefo ba kgona go lwantšha leuba le ka ditsela tša go fapafapana. Rakhutšo o be a setlega pelo tšatši ka tšatši ge a bona motsana wa gabo o hlasetšwe ke tlhokego ya meetse. Kgabagareng yeo, mmušo o be o tliša meetse ka ditanka tše dikgolo tšeo di bitšwago 'dijojo' gabedi ka beke. Meetse ao a be a sa lekane batho, diruiwa le go nošetša.	5
2	Rakhutšo o ile a ipotša gore Modimo o mo file mabjoko a go nagana e sego a go phaka thoko. O lemogile gore ge a ka se loge maano a go phološa setšhaba, ke gona ge <u>go hwilwe la pitšana</u> . A itshwarelela ka la mogologolo la gore: 'Sebata se bohla ke motho'. Sa go hlomola Rakhutšo pelo le go feta, ke ge a bona balemi ba swere bothata ka dibjalo tša bona tšeo di bego di e nwa ka go hloka meetse a go nošetša. Diruiwa tša bona di šarelwa ka lebaka la lenyora. Ka ponyo ya leihlo ngwana wa mobu a <u>kodumela bjalo ka motho yo a epago thuse</u> . A hlalana le boroko gomme a lala a tomotše mahlo, a gwerana le dinyakišišo tša gore a ka thuša bjang balemi le barui ka meetse a dibjalo le diphoofolo.	10 15
3	Rakhutšo o utollotše gore boloko bja kgomo bjo bofsa bo na le meetse a mantši kudu ao a ka thušago go efoga tlhaelelo ya meetse. Bothata ya ba gore o tla ntšha bjang meetse a, ka gare ga boloko. Ge go ka se be le se se diregago gona ge ngwaga wa 2025 o fihla, motse wag abo o tla be o aparetšwe ke komelelo. Dikutollo tša gagwe di dirile gore a šomiše mabjoko. Rakhutšo o feditše mengwaga ye mebedi a leka go hlama motšhene wa go mena meetse malokong a dikgomo. Seo a se lemogilego ke gore motšhene wo wa go mena meetse bolokong bja kgomo o kgona go ntšha dimililitara tša meetse tšeo e ka bago tše 800 go tšwa go kilokramo e tee ya boloko bja kgomo bjo bofsa. Bogodimo bja motšhene wo ke dimililitara tše 600. Motšhene o na le phaephe ya bophara bja dimililitara tše 110 ye e kokotetšwego godimo ga kota ya phaene. Bogareng bja phaephe ye go hlomeseditšwe phaephe ya dimililitara tše 50 ya go ba le pompi. Phaephe yeo e na le sefo yeo e kgonago go aroganya meetse le maloko.	20 25 30

4	Rakhutšo o loketše kilokramo e tee ya maloko a dikgomo ka motšheneng gomme a ferehla ka motato wo o nago le magare a mararo ao a šomago go duba maloko ao. Ge a feditše go ferehla a bulela maloko ao gore a ye ka phaepheng ye kgolo yeo e a sepedišago go fihla phaepheng ye nnyane yeo e nago le sefo ya go aroganya maloko le meetse. O buletše pompi gomme meetse a tšhelwa ka mabotlelong, maloko a šala ka phaepheng ye kgolo. Meetse ao a ile a lokelwa ke go nwewa gomme a a diriša go fa diruiwa le go nošetša dibjalo. Ge e le maloko, a ba mmutedi. Dibjalo di ile tša thoma go hlogahloga gwa ba le phapano gomme diruiwa le tšona tša thoma go kokotlela ka maano a Rakhutšo. Maitapišo a a Rakhutšo a ile a hola batho bao ba bego ba sa šome motsaneng wa gabo. Balemi ba ile ba ba thwala ka mašemong go thuša go bjala dibjalo le go di hlagolela. Tlhaelelo ya meetse ya ba gona ge e nyameletše. Ba go ba le maruo le bona ba ile ba ikhweletša batho ba go ba dišetša maruo a bona.	35 40 45
5	Ga bjale motšhene wo o šoma ka diatla fela Rakhutšo o nyaka go o fetola gore o šome ka mohlagase wa go fehlwa ke letšatši ka ge seo se tla thuša gore a kgone go mena meetse a mantši ka nako ye kopana. Mmušo o kgahlilwe ke maitapišo a monna yo wa gaThobela gomme wa tšea kgopolo ye ka go hlama metšhene ye megolo ya go mena meetse malokong a dikgomo. Metšhene ya phatlalatšwa nageng ka bophara gwa se sa holega motse wa boRakhutšo fela. Go hlomphe Rakhutšo ka kgopolo ye ya gagwe, metšhene ye e ile ya bitšwa ka leina la gagwe, ya ba gona ge a tumile a fetoga sekhorane.	50 55

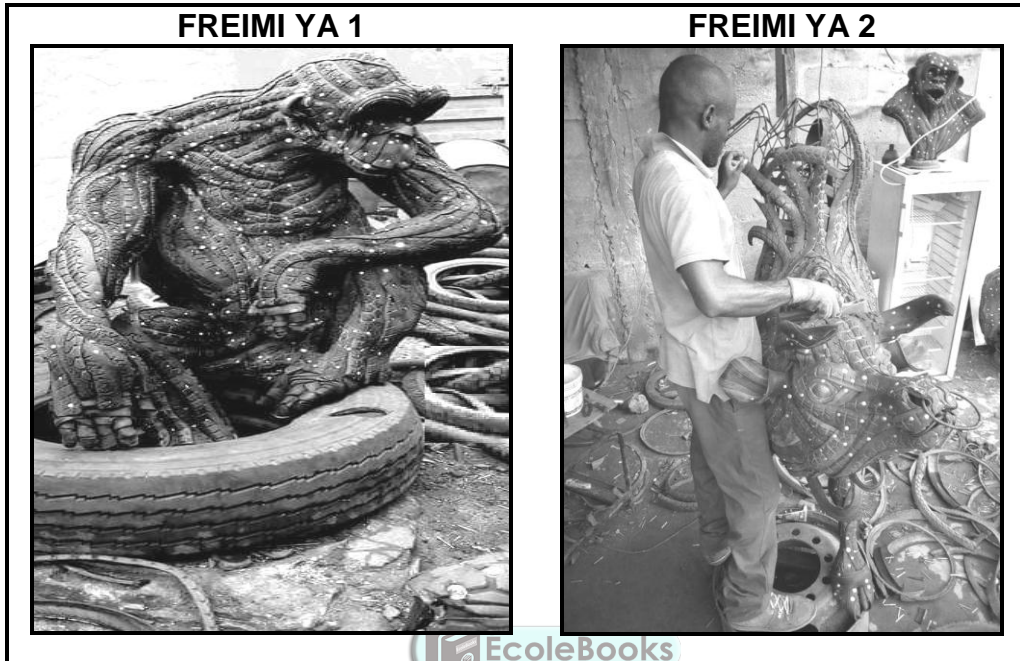
[Boithamelolo bjo bo amantšwego go tšwa go *Move*, 1 May 2019]

- 1.1.1 Ke eng seo se bego se setla Rakhutšo pelo? (1)
- 1.1.2 Go tšwa TEMANENG YA 1, ke mokgwa ofe wo o dirišitšwego ke mmušo go thuša setšhaba se kgahlanong le tlhaelelo ya meetse? (1)
- 1.1.3 Ka dintlha TŠE PEDI akaretša kgopolokgolo yeo e tšweletšwago ke TEMANA YA 1. (2)
- 1.1.4 Ngwala diema tše di thaletšwego ka mokgwa wa maleba. (2)
- 1.1.5 Ngwala dikafoko TŠE PEDI go tšwa TEMANENG YA 2 tše di laetšago gore Rakhutšo o be a sa robale. (2)
- 1.1.6 Ke ka lebaka la eng mongwadi a dirišitše 'komelelo,' sebakeng sa 'tlhaelelo ya meetse' le 'šomiše mabjoko' sebakeng sa 'go nagana'? (4)
- 1.1.7 Go ya ka TEMANA YA 4 hlatholla lebaka leo le dirilego gore phaephe e be le sefo o be o fe le mohola wa mašaledi a tšeo di sefilwego. (2)
- 1.1.8 Go ya ka tsebo ya gago hlaloša mehola YE MEBEDI ya maloko a dikgomo ntle le yeo e filwego temaneng. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)

1.1.9 Ge o be o le kgoši ya motsana wa boRakhutšo, o be o ka dira eng go thuša setšhaba sa gago? Efa dintlha TŠE PEDI. (2)

1.1.10 Hlatholla maikutlo a gago mabapi le kgato yeo mmušo o e tšerego ka kgopolo ya Rakhutšo. (2)

1.2 **SETŠWELETŠWA SA B**

[Vanguard, Thursday 6 October 2016]

1.2.1 Kgetha karabo ya maleba. Mešomo ya bokgabo ye e tšweletšwago mo difreiming e dirilwe ka ... (1)

A pampiri.
B thaere.
C thapo.
D boloko.

1.2.2 Bapetša seo se tšweletšwago ke difreimi tša seswantšho mo SETŠWELETŠWENG SA B le diteng tša SETŠWELETŠWA SA A TEMANENG YA 3. (3)

1.2.3 Na mošomo wa seatlana (tlelafo) seo monna wa freiming ya 2 a se aperego ka letsogong la go ja ke ofe? (1)

1.2.4 Hlatholla ka moo projeke ye e lego ka go freimi ya 2 e bontšhago gore ga se ya felela. (1)

1.2.5 Hlaloša phapano gare ga ditšweletšwa tša freimi ya 1 le freimi ya 2. (2)

1.2.6 Ka dintlha TŠE PEDI akanya ka moo mošomo wa monna yo o ka huetšago ekonomi ya naga ka gona. (2)

PALOMOKA YA KAROLO YA A: 30

KAROLO YA B: KAKARETŠO**POTŠIŠO YA 2**

Bala o be o akaretše setšweletšwa se se latelago ka go tšweletša dikgopolokgolo tšeo di laetšago tlhologo le tharollo ya mathata a mangwalo a dithuto a bofora.

ELA HLOKO:

1. Kakaretšo e be ka tsela ya temana ya dintlha TŠE 7.
2. Mantšu a se fete a 90.
3. Se ngwale hlogo ya kakaretšo.
4. Bontšha palo ya mantšu mafelelong a kakaretšo.

SETŠWELETŠWA SA C**MANGWALO A DITHUTO A BOFORA**

Mangwalo a dithuto a bofora ke tlhobaboroko lefaseng ka bophara. *National Student Clearinghouse* go tšwa go Dinagakopano tša Amerika e utollotše gore ka ngwaga wa 2015 go be go šetše go na le mangwalo a bofora a 3 300 a go rekišwa ke diyunibesithi tša bofora lefaseng ka bophara.

Pharela ye ya go rekišwa ga mangwalo a dithuto a bofora le go fetoša bohlatse bja motheo bja dipelo e bonala le ka mo Afrika-Borwa. *South African Qualifications Authority* e dira dinyakišišo tše di tseneletšego mabapi le mangwalo a. Lekgotla le le netefatša mangwalo a dithuto ka mo Afrika-Borwa. Le begile gore go bile le koketšego ye kgolo ya go rekiša mangwalo a bofora ka mo nageng le ge le se la bolela palo ya wona.

Bomenemene bja go diriša mangwalo a bofora bo šušumeditše diyunibesithi le bengmešomo go tla ka leano la go rarolla le go efoga bothata bjo e le go šireletša seriti le mešomo ya bona. Go tšerwe kgato ya go netefatša gore mangwalo a thuto a bakgopedi ba dikgoba diyunibesithing goba mešomong ke a maleba. Naga ya Afrika-Borwa e tlile ka mokgwa wa go šomiša theknolotši, e lego *Managed Integrity Evaluation* (MIE). Diyunibesithi di kgokaganywa le lefelo le ka mararankodi a theknolotši gomme tshedimošo ya diyunibesithi ka moka tša ka mo nageng ya hwetšwa lefelong le. Mokgwa wo o šoma go lekola mangwalo ka moka a dithuto. Ge go kgopelwa dikgoba tša mešomo le tša go tsena dithutong tša godimo, diyunibesithi le bengmešomo ba tsena lefelong le ka inthanete go kgonthišiša mangwalo a thuto a mokgopedi. Ge go ka hwetšwa e le gore mokgopedi wa dithuto tša yunibesithi o na le lengwalo la bofora, o ganwa ka sekgoba. Ka lehlakoreng le lengwe, mokgopedi wa mošomo yo a rekilego mangwalo a dithuto, o ganwa ka sekgoba sa mošomo.

Go ya ka molao wa ka mo nageng ditiro tša mohuta wo ke bosenyi. Barekiši ba mangwalo a bofora ba a swarwa gomme ba fiwa kotlo ye boima gore e be mohlala le go bao ba ka naganago go dira bosenyi bja mohuta wo.

[E fetoletšwe go tšwa go: *The Conversation under a Creative Commons License*]

KAROLO YA C: DIBOPEGO LE MELAO YA TŠHOMIŠO YA POLELO

- Dithekniki tša papatšo le khathune
- Tlotlontšu le tšhomišo ya polelo
- Dibopego tša lefoko
- Temogo ya tšhomišo ya polelo ka tsinkelo

POTŠIŠO YA 3: TSHEKATSHEKO YA PAPTŠO

Lekodišiša papatšo ya ka tlase gomme o arabe dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA D

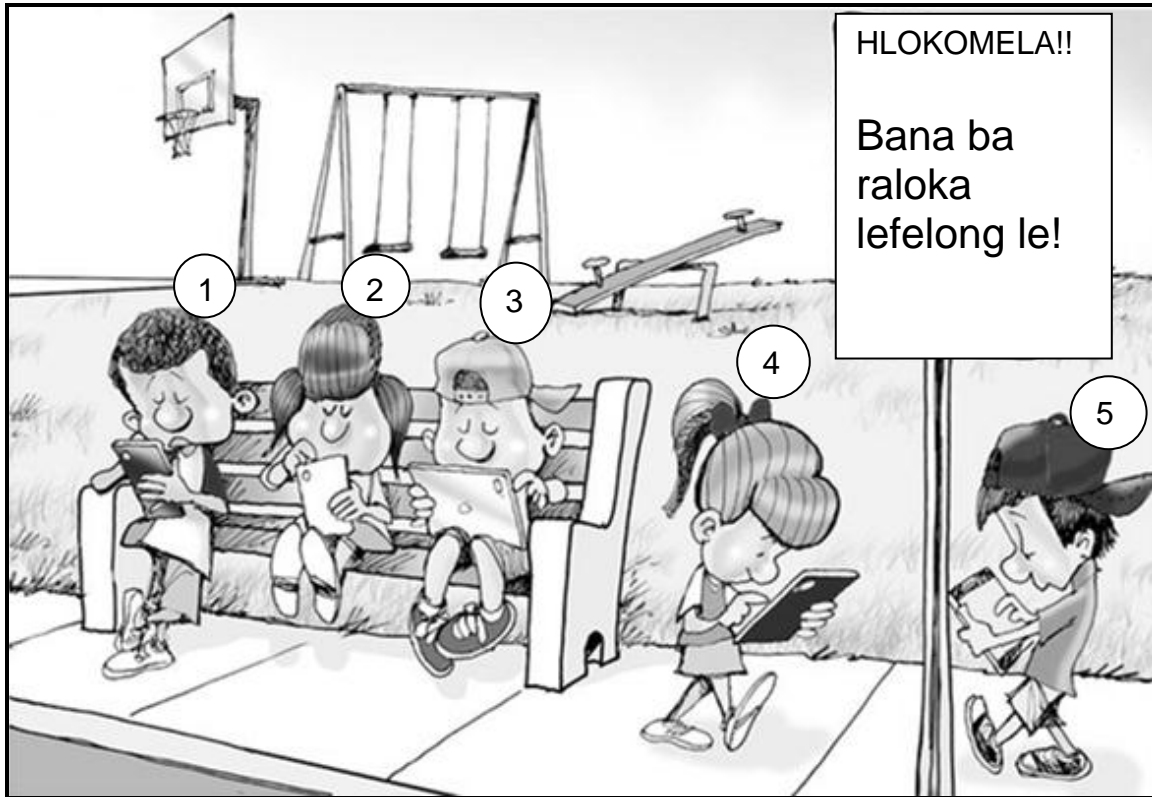

[E amantšwe go tšwa go: www.gettyimages.com]

- 3.1 Ke setšweletšwa sefe seo se bapatšwago mo? (1)
- 3.2 Efa selokene sa papatšo ye. (1)
- 3.3 Ka dintlha TŠE PEDI akaretša molaetša wa pepeneneng wo o tšweletšwago papatšong ye. (2)
- 3.4 Ntšha leba la go swantšha o be o laetše ka fao mmapatši a le dirišitšego ka gona go gokagoketša bareki. (2)
- 3.5 Ke khuetšo efe yeo e tlišwago ke difaka tša mahutohuto go fihliša molaetša wa seapatšwa? (2)
- 3.6 Sekaseka bohlokwa bja galase papatšong ye. (2)
- [10]**

POTŠIŠO YA 4: TSHEKATSHEKO YA KHATHUNE

Lekodišiša khathune ya ka tlase gomme o arabe dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA E

[E amantšwe go tšwa go: www.gettyimages.com]

- 4.1 Kgetha karabo ya maleba. Maikemišetšo a mothadi wa khathune ke go laetša lerato la ... baneng ba lehono. (1)
- A dipapadi
B dipuku
C kopano
D theknolotši
- 4.2 Na kalo/peakanyo ya khathune ye e laetša lefelo lefe? (1)
- 4.3 Akaretša seo se tšweletšwago ke khathune ye. Efa dintlha TŠE PEDI. (2)
- 4.4 Efa lediri leo le tšweletšwago ke bana ba 1, 2 le 3, o be o fe le lelatodi la lona. (2)
- 4.5 Ka dintlha TŠE PEDI hlatholla kgegeo yeo e tšweletšwago khathuneng ye. (2)
- 4.6 Utolla maikutlo a gago mabapi le bana ba ba lego mo khathuneng. Thekga karabo ya gago ka lebaka. (2)

[10]

POTŠIŠO YA 5

Bala setšweletšwa sa ka tlase gomme o arabe dipotšišo.

SETŠWELETŠWA SA F**O HWEDITŠE SELEMO E LE NGWAGOLA**

Maabane Mohumagadi Kekana ge a boa mošomong, o be a šokiša o šoro. O be a eme a itshwere molomo. Ke be ke tlabilwe ke gore na motho yo o hloma bjang? Ge ke ekwa ka morago go thwe bothata ke gore o hweditše ngwako wa gagwe o bulegile go se na selo ka gare. Mafelelong o ile a bula molomo a re: 'Ke a tseba gore ke Matome, ga go na yo mongwe. Ditšhipi **tšona**, di swanetše go mo lla'. 5
O ile a tšwela pele a re: 'Maloba mo ke hweditše motomo wa ka wa matlakala o se gona. Ge ke mmošiša o ile a ntlhokomologa, a itshwara noka, ka morago a tšwela pele ka seo a bego a se dira. Hei! Ge e le bana ba baagišane bona, ba a tshwenya!'

Therešo gona ke gore dibeke tše pedi tša go feta Mohumagadi Kekana o hweditše seyalemoya sa sefatanaga sa gagwe se utswitšwe ka tsela ya go se kwešišege. 10
O ile a kwa ka pudi ya tsela gore mong wa mediro ye ga se Matome eupša a ipetha sefega gore ke yena.

[Boitlhamelo]

- 5.1 Efa khutsofatšo ya leina le '**Mohumagadi**' o be o ngwale lelatodi la khutsofatšo yeo. (2)
- 5.2 Ngwala lefatile la lentšu le, 'tseba'. (1)
- 5.3 Fetolela polelotebanyi ye go polelotharedi:
'Maloba mo ke hweditše motomo wa ka wa matlakala o se gona.' (1)
- 5.4 Lefoko leo le thaletšwego le tlile ka modirišo ofe? Le fetolele go modirišokgonego. (2)
- 5.5 Ka dintlha TŠE PEDI hlaloša tirišo ya lešala leo le kotofaditšwego. (2)
- 5.6 Hlaloša ka moo tšhomišo ya maatla a polelo e dirišitšwego ka gona mmolelong wo o latelago!
'... Ge e le bana ba baagišane bona, ba a tshwenya!' (2)

[10]

PALOMOKA YA KAROLO YA C: 30
PALOMOKA YA TLHAHLOBO: 70